



Pvp 146/83

721-

DIALEKTIKA SOCIÁLNO-EKONOMICKÉHO, VEDECKO-TECHNICKÉHO A ĽUDSKÉHO ROZVOJA V PROCESE VÝSTAVBY ROZVINUTÉHO SOCIALIZMU

VLADIMÍR CIRBES, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

CIRBES, V.: Dialectics of Socio-Economic, Scientific-Technological and Human Development in the Process of Construction of Developed Socialism. *Filozofia* 36, 1981, No. E, p. 3—16

In the paper the process of construction of a developed socialist society as a unified social organism is analysed. Dialectical relations of socio-economic development, scientific-technological advancement and all-round development of Man in the period of developed socialism are elucidated. The reasons for necessity of complex proportionate development of all social functions of science, especially its function as productive force and as a theoretical base for controlling social processes are substantiated. The increasing importance of the socialist consciousness of the folk masses in the integration of the social system of socialism and in the development of qualitative aspects of socialist social relations is considered and the importance of a creative and complex approach to ideological work is pointed out.

I

Dnes už pomerne rozsiahla marxistická literatúra charakterizuje rozvinutý socializmus ako zákonitú, historicky nevyhnutnú etapu formovania komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie; ako etapu, v ktorej sa reálny socializmus rozvíja už na základe vlastných spoločensko-ekonomických zákonitostí; ako etapu, ktorá umožňuje a súčasne vyžaduje, aby sa princípy, hodnoty, normy socializmu dôsledne uplatňovali vo *všetkých* oblastiach života spoločnosti.

Pre riadenie spoločenských procesov, tvoriacich obsah výstavby rozvinutého socializmu, má zásadný význam zistenie, že vývoj reálneho socializmu vstupuje do štádia, vyznačujúceho sa objektívnou tendenciou k všestrannému, harmonickému, proporcionálnemu rozvoju všetkých stránok, zložiek, oblastí spoločenského systému. Rozvinutý socializmus sa formuje už ako *ucelený, jednotný* spoločenský organizmus; všetky stránky, oblasti spoločenského života — ekonomická, sociálna, politic-

ká, duchovná sa rozvíjajú v čoraz užšej vzájomnej väzbe, ich vzťahy sa stávajú *mnohostrannejšími*, prehľbuje sa ich vzájomná podmienenosť a vzájomné pôsobenie v rámci celistvého spoločenského pohybu.

Mierou zrelosti socializmu je teda nielen úroveň výrobných síl a kvalitatívnych premien v obsahu výrobných, sociálno-triednych, politických a ideologických vzťahov, ale aj kvalitatívnych premien v *celom systéme* týchto vzťahov.

Pochopenie charakteru a významu vzájomných súvislostí jednotlivých oblastí spoločenského systému socializmu a z toho vychádzajúce adekvátne určovanie optimálnych proporcií a temp ich rozvoja a zdokonaľovanie foriem (mechanizmov) ich prepojenia a aktívneho vzájomného ovplyvňovania je pre tvorbu i realizáciu programu výstavby rozvinutého socializmu požiadavkou prvoradej dôležitosti.

Jedine harmonický, proporcionálny rozvoj všetkých stránok života socialistickej spoločnosti umožňuje maximálne využiť všetky potenciálne zdroje a objektívne prednosti socializmu, urýchlí tempo spoločenského vývoja, plne demonštrovať jeho historickú prevahu nad kapitalizmom.

Akcent na proporcionálnosť spoločenského vývoja v etape výstavby rozvinutého socializmu nemožno, prirodzene, interpretovať ako hlásanie rovnocennosti významu, funkcie jednotlivých zložiek či oblastí spoločenského systému. Nemožno ho interpretovať ani ako tvrdenie o absencii protirečení vo vývoji socialistickej spoločnosti. Aj v štádiu výstavby rozvinutého socializmu je dynamika jednotlivých oblastí (a spoločnosti vcelku) určená v poslednej inštancii predovšetkým rozvojom výrobných síl, dynamikou rozvoja socialistickej *ekonomiky*. No súčasne treba pochopiť rastúcu závislosť ekonomického rozvoja od rozvoja a využitia modernej vedy a techniky, od rozvoja socialistického uvedomenia a tvorivých síl človeka a rešpektovať vzájomné väzby ekonomiky a politiky, ekonomického a sociálneho rozvoja spoločnosti. Aj rozvinutý socializmus sa vyvíja (a môže vyvíjať) len riešením, prekonávaním protirečení objektívne existujúcich, vznikajúcich a pôsobiacich v štruktúre jednotlivých oblastí spoločenského systému a v ich vzájomných väzbách. No charakter týchto protirečení už v rozhodujúcej miere určuje nová, socialistická kvalita ekonomických, sociálnych, politických a ideologických vzťahov; preto prekonávanie protirečení vo vývoji rozvinutého socializmu zákonite smeruje k prehľbovaniu *súladu* fungovania jednotlivých oblastí spoločenského systému, k prechodu na historicky vyšší stupeň ich dialektickej jednoty.

Z objektívnej tendencie rozvoja socializmu ako celistvého systému, ako jednotného sociálneho organizmu logicky vyplýva požiadavka *komplexného* riešenia politických, sociálno-ekonomických, kultúrnych a ideovýchovných problémov nášho spoločenského života.

Bezprostredným spoločenským záujmom, vystupujúcim v etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti výrazne do popredia, je *všestranný a harmonický* rozvoj osobnosti človeka v súlade s ideálmi socializmu a komunizmu.

Všestrannosť rozvoja osobnosti socialistického človeka je predpokladom harmonickosti tohto rozvoja. Zahrňuje stimuláciu celej štruktúry životných činností človeka, proporcionálne, vzájomne zladené formovanie ľudských bytostných síl, poznávacej, emocionálnej i vôľovej zložky ľudskej psychiky. Hlavným predpokladom všestranného a harmonického rozvoja osobnosti socialistického človeka je *tvorivá aktivita* (pracovná, sociálna, hodnototvorná).

Radikálne zmeny, ktoré uskutočnila socialistická revolúcia v spoločenských pomeroch, vytvorili prvý raz v histórii ľudstva predpoklady pre všestranný rozvoj *každého* člena spoločnosti. Všeobecný rozvoj tvorivých síl človeka sa stal *spoločenskou* potrebou. Jej naplňovanie získava v etape výstavby rozvinutého socializmu širší historický rámec a súčasne nové možnosti, vytvárajúce sa v procese prehlbovania organického spojenia predností socializmu s vymoženosťami vedecko-technickej revolúcie. Víťazstvo socialistických výrobných vzťahov a s ním spojené kvalitatívne zmeny v sociálno-triednej štruktúre viedli až doposiaľ k významnému zblíženiu podmienok práce a života členov socialistickej spoločnosti; rozvoj výrobných síl na báze využitia vymožeností vedecko-technickej revolúcie stáva sa rozhodujúcim činiteľom procesu ďalšieho zblížovania, pretože umožňuje prekonať aj dôsledky starej delby práce a vytvára predpoklady pre všeobecný rozvoj tvorivých síl človeka vo výrobnom procese.

Všestranný a harmonický rozvoj osobnosti, cieľavedomá kultivácia tvorivých síl človeka na masovej základni a v duchu ideálov socializmu tvorí dnes hlavný článok nového reprodukčného procesu, založeného na spoločenskom vlastníctve výrobných prostriedkov a vyžadujúceho dovršenie prechodu od extenzívneho k intenzívnemu typu rozvoja výrobných síl.

Základným vzťahom, vyznačujúcim proces formovania socialistickej spoločnosti ako celistvého, jednotného sociálneho organizmu, je dialektický vzťah medzi rozvojom socialistického človeka, uspokojovaním a rozvíjaním jeho hmotných a duchovných potrieb a dynamickým rozvojom socialistickej ekonomiky. Preto oblasť ekonomiky a oblasť výchovy sú *hlavnými* oblasťami, v ktorých sa koncentruje zápas za vybudovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti. Rozvoj oboch týchto oblastí má svoje špecifické imanentné zákonitosti, súčasne sa však vzájomne podmieňuje. Všestranný, harmonický rozvoj osobnosti je zmyslom revolučného komunistickeho hnutia, hlavným spoločenským cieľom socializmu, ekonomický rozvoj vytvára materiálnu základňu pre naplňovanie tohto spoločenského cieľa, je jeho rozhodujúcim predpokladom. Z objektívnej dialektiky ekonomického a ľudského rozvoja v podmienkach socializmu

vyplýva, že vo všestrannom rozvoji človeka, v jeho tvorivej práci a spoločenskej aktivite má socialistická spoločnosť *historicky nový, hlavný a dynamický zdroj svojho rozvoja*.

V etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti vzniká *objektívna potreba ešte užšieho a hlbšieho spojenia rozvoja človeka s celkovým rozvojom spoločnosti*. Bez toho nie je možné úspešne realizovať strategickú líniu, vytýčenú XV. zjazdom Komunistickej strany Československa a znovu dôrazne podčiarknutú na 18. zasadaní ÚV KSČ, líniu vysokej efektívnosti a kvality všetkej práce.

Z uvedeného vyplýva aj dôraz, ktorý naša komunistická strana (a marxisticko-leninské strany socialistických krajín vôbec) kladie na organické spojenie ideologickej a politicko-výchovnej práce s praktickým plnením ekonomických úloh. „... bez zvyšovania uvedomelosti človeka, jeho politickej úrovne a upevňovania morálnych kvalít nemožno zabezpečiť úspešnú výstavbu materiálnotechnickej základne komunizmu, ani rozvoj socialistických spoločenských vzťahov... Všestranný harmonický rozvoj osobnosti stal sa nielen cieľom socialistickej a komunistickej výstavby, ale súčasne i najdynamickejším činiteľom rozvoja výrobných síl.“ [1, s. 18]

II

Kľúčovým problémom realizácie programu výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti je zmena kvality reprodukčného procesu, intenzifikácia národného hospodárstva, podstatné zvýšenie jeho efektívnosti. Riešenie tohto problému je predmetom trvalej a systematickej pozornosti aj v činnosti našej komunistickej strany; podrobne sa ním znova zapodievalo 18. zasadanie ÚV KSČ so zreteľom na rozvoj československej spoločnosti v osemdesiatych rokoch.

Realizácia cieľov ďalšieho sociálno-ekonomického rozvoja našej spoločnosti, pokrok v ďalšej výstavbe rozvinutého socializmu je v podstatnej súvislosti s realizáciou vedecko-technického rozvoja, osobitne s využitím tých vymožeností modernej vedy a techniky, ktoré tvoria obsah vedecko-technickej revolúcie. Jedine na báze vedecko-technického pokroku možno vytvoriť intenzívnu formu rozšírenej reprodukcie, zodpovedajúcu rozvinutému socializmu, dosiahnuť úroveň výrobných síl, umožňujúcu uspokojovať rastúce a kvalitatívne sa rozvíjajúce materiálne a duchovné potreby všetkých členov spoločnosti.

Naliehavou úlohou závažného spoločenského významu v budúcich rokoch je *urýchliť* tempo vedecko-technického rozvoja; toto tempo zatiaľ stále nezodpovedá ani potrebám súčasnej (tým menej budúcej) etapy výstavby rozvinutého socializmu v našej krajine, ani potenciálnym možnostiam našej vedeckovýskumnej základne, ani nárokom a dôsledkom vyplývajúcim zo súčasného zápasu dvoch svetových spoločenských sústav.

„Musíme vyvinúť podstatne väčšie úsilie, aby sme sa aj my s procesom vedecko-technickej revolúcie vyrovnávali a tam, kde zaostávame, rýchlejšie prekonávali meškanie. Je to jeden zo základných predpokladov ďalšieho rozvoja našej socialistickej spoločnosti.“ (2)

Rozpracovanie ucelenej, dlhodobej, spoločensky záväznej stratégie rozvoja a uplatňovania vedy vo všetkých oblastiach spoločenského života v organickej spojitosti s formulovaním dlhodobých cieľov sociálno-ekonomického a kultúrneho rozvoja našej socialistickej spoločnosti sa preto právom nastoľuje ako úloha prvoradej dôležitosti. Na jej splnenie je nevyhnutná tesná súčinnosť popredných vedeckých pracovníkov s vedúcimi pracovníkmi hospodárskeho a ostatného spoločenského života pod vedením straníckych orgánov.

Charakteristickou črtou historickej prevahy socializmu je, že zjednocuje vývoj vedy, techniky, spoločnosti a človeka do jedného, celistvého, progresívneho prúdu. Rozvoj vedy a techniky transformuje charakter sociálnych vzťahov, vytvára zložitejšie a komplexnejšie vzťahy medzi jednotlivými oblasťami spoločnosti, dynamizuje ich rozvoj.

Vedecko-technický rozvoj, práve tak ako sociálno-ekonomický rozvoj je nerozlučne zviazaný s rozvojom človeka; nejde o izolované procesy, naopak, ide o procesy, ktoré sa všestranne prelínajú, vzájomne podmieňujú, tvoria dialektickú jednotu.

Rozvoj človeka, jeho intelektuálneho bohatstva, jeho tvorivých síl, jeho socialistickej hodnotovej orientácie je vo vzťahu k vedecko-technickému rozvoju (vedecko-technickej revolúcii osobitne) jeho nevyhnutným predpokladom i dôsledkom.

Strategická línia komunistickej strany na organické spojenie vymožeností vedecko-technickej revolúcie s prednosťami socializmu objektívne vyplýva z dialektiky výrobných síl a výrobných vzťahov súčasnej historickej epochy. Toto spojenie však vyžaduje človeka vzdelaného v profesionálnom i všeobecno-kultúrnom ohľade, svetonázorovo i morálno-politicky vyspelého, schopného orientovať sa v rýchлом prúde vedeckých a politických informácií. A ďalej; toto spojenie sa neuskutočňuje samočinne, tak ako nič v dejinách spoločnosti sa neuskutočňuje mimo aktívnej činnosti ľudových mas. Nositeľom zápasu za vedecko-technický rozvoj, za jeho využitie v záujme dosiahnutia konečných cieľov sociálnej revolúcie je komplexný spoločenský subjekt, predovšetkým marxisticko-leninská strana a pod jej vedením robotnícka trieda, vedecko-technická inteligencia a ostatné sociálne skupiny. Vedecko-technický pokrok sa stáva mohutnou hybnou silou socialistickeho spoločenského rozvoja do tej miery, do akej je masovým hnutím, celospoločenskou záležitosťou.

Tým, že do uskutočňovania vedecko-technického rozvoja včleňuje socialistická spoločnosť nielen vedcov a inžinierov, ale čoraz širšie vrstvy pracujúcich a najmä robotnícku triedu, rozvíja sa proces, v ktorom pracujúci menia podmienky svojho života a práce a pretvárajú sami

seba na historicky nový subjekt výrobnéj a sociálnej činnosti. Zvládnutie zložitých procesov súvisiacich s rozvojom a využitím modernej vedy a techniky v záujme realizácie sociálno-ekonomických cieľov výstavby rozvinutého socializmu vyžaduje, aby jednotlivec vstupoval do týchto procesov ako člen *kolektívneho*, spoločenského subjektu.

Súčasne je nevyhnutné systematicky pokračovať v objasňovaní revolučného významu tejto úlohy pre skvalitňovanie všetkých stránok socialistického spôsobu života, pre vytváranie podmienok pre tvorivú prácu a slobodný rozvoj všetkých členov socialistickej spoločnosti, pre ďalšie rozvíjanie reálneho socialistického humanizmu.

Socializmus je v dejinách prvý spoločenský systém, v ktorom určujúcou stránkou dialektiky živelnosti a uvedomelosti sa stáva uvedomelosť; priorita uvedomelosti v historickom vývoji je však organicky zviazaná s funkciou vedy ako teoretického základu historickej tvorivosti nás. Preto reálny socializmus sa nemôže úspešne rozvíjať, ak plne nevyužíva revolučnú pretvárajúcu silu vedy, a to nielen vo vzťahu k prírode, ale aj vo vzťahu k spoločnosti ako prostriedok rozvíjania jej subjektívnych síl.

Politika komunistických strán v oblasti vedy spočíva v marxistickom chápaní *dialektickej jednoty vedy a praxe*; rozvoj vedy je síce stimulovaný vnútornými imanentnými zákonitosťami, vnútornou logikou vedeckého poznania, predovšetkým však procesmi spoločenského vývoja. Veda vznikla ako *spoločenský fenomén* a zostáva ním aj dnes, v období vedecko-technickej revolúcie. Preto v komplexe hybných síl jej rozvoja sa v konečnej inštancii uplatňuje rozhodujúca rola spoločenskej výrobnéj činnosti.

Z potrieb spoločenskej praxe, z potrieb proporcionálneho, harmonického, všestranného rozvoja socialistickej spoločnosti a socialistického človeka vyrastajú aj požiadavky na nové, progresívne vedecké poznatky, vytvárajúce teoretické predpoklady pre zvyšovanie efektívnosti riadenia spoločenských procesov, ideologickej aj politickovýchovej práce atď. „Prírodné, technické a spoločenské vedy sa musia vo svojom komplexe prejavovať ako dynamizujúci činiteľ celého spoločenského vývoja.“ [1, s. 44]

Rozvoj socialistickej spoločnosti umožňuje a súčasne vyžaduje vytváranie nového historického typu vedy, ktorý sa od predošlých typov odlišuje nielen svojou vnútornou štruktúrou, zmenami vo svojich teoretických a metodologických základoch, ale najmä svojimi prístupmi k využívaniu prírody a svojimi funkciami v spoločenskom živote.

V podmienkach reálneho socializmu sa postupne rozširujú spoločenské funkcie vedy a nadobúdajú novú kvalitu, odrážajúcu postavenie a poslanie vedy v štruktúre socialistického spoločenského systému.

Formovanie rozvinutého socializmu ako celostného sociálneho organizmu predpokladá, vyžaduje a zahrňuje *harmonický, proporcionálny, komplexný* rozvoj všetkých spoločenských funkcií vedy: funkciu poznávaciu, funkciu svetonázorovú (ideologickú) a kultúrnovýchovnú v širšom slova zmysle, funkciu výrobnéj sily a funkciu teoretického základu riadenia spoločenských procesov.

Ak totiž zákonitosťou formovania rozvinutého socializmu je prehlbovanie systémovej ucelenosti a proporcionálnosti rozvoja všetkých oblastí spoločenského organizmu, potom z toho logicky vyplýva, že činnosť spoločenského subjektu musí byť v čo najoptimálnejšom súlade s touto zákonitosťou, musí ju cieľavedome podporovať. Nevyhnutným predpokladom k tomu však je, aby aj veda rozvíjala proporcionálne všetky svoje spoločenské funkcie, aby vo svojom súhrne v predstihu vytvárala také zdroje teoretických poznatkov, ktoré umožňujú dosahovať v rozhodovacích procesoch *komplexné* riešenie spoločenských problémov.

Adaptácia vedy na túto požiadavku je zložitým procesom. Veď veda dnes predstavuje zložitý organizmus so svojou inštitucionálnou štruktúrou a rozsiahlou materiálno-technickou a kádrovou základňou. Preto veda a jej rozvoj sa stali zákonite predmetom vedeckého skúmania a jej riadenie vyžaduje čoraz vedeckejší prístup a profesionálnu prípravu riadiacich kádrov.

Zabezpečovať úzke spojenie vedy so životom spoločnosti vo všetkých jej spoločenských funkciách je *permanentnou* úlohou. V súčasnej etape je na programe dňa dosiahnuť ďalší pokrok v teoretickom rozpracovaní a praktickom riešení najmä takých problémov, akými sú: problém objektivizácie výskumných úloh, problém komplexných kritérií výberu výskumných priorít a ich začleňovanie do systému, problém optimálnej miery koncentrácie výskumných kapacít pre zabezpečenie vyššej efektívnosti a kvality výstupov výskumu; smery ďalšieho rozvoja progresívnych foriem integrácie vedy, výskumu a výroby (resp. vedy a praxe vôbec), teoreticko-metodologické, organizačné a ďalšie predpoklady transformácie všeobecnoteoretických poznatkov do polohy ich praktických aplikácií (a v súvislosti s tým problém interakcie základného a aplikovaného výskumu, formy výstupov výskumu a i.), smery a formy ďalšieho prehlbenia medzinárodnej socialistickej integrácie a delby práce vo vede.

Riešenie tohto komplexu problémov sa významne dotýka nielen harmonického rozvoja spoločenských funkcií vedy, ale aj zvyšovania efektívnosti a kvality vedeckovýskumnej činnosti.

Závažnou otázkou, vyplývajúcou z dialektiky vedy a praxe, tak z hľadiska imanentných procesov rozvoja súdobej vedy, ako aj z hľadiska objektívnych potrieb formovania rozvinutého socializmu ako celostného spoločenského systému, je otázka *komplexných výskumov*.

Dôsledkom (i súčasťou) procesov, vyvolaných nástupom a rozvojom vedecko-technickej revolúcie je, že popri postupujúcej diferenciacii sa

výrazne uplatňuje *integrácia* vedeckého poznania. Prehlbujú sa integračné väzby a objavujú nové formy súčinnosti a vzájomného pôsobenia medzi jednotlivými vednými odbormi i medzi sústavou prírodných, technických a spoločenských vied. Vytvárajú sa vedné odbory, predmetom ktorých nie sú už jednotlivé prírodné či spoločenské systémy, ale ich vzájomné vzťahy, vzájomné pôsobenie. Spoločenské vedy dnes už bežne využívajú rad metód matematiky, prírodných i technických vied a súčasne sa stále užšie primkyňajú k výrobe. V prírodných vedách sa prehlbuje orientácia na skúmanie humánnych dôsledkov ich objavov; poznatky spoločenských vied vstupujú do riešenia takých aktuálnych problémov, ako napr. problém umelej inteligencie, komunikácie medzi človekom a strojom, problém heuristiky atď. Rad moderných disciplín (technická estetika, inžinierska psychológia, ekonomická kybernetika a i.) integruje teoretické a metodologické poznatky a prostriedky prírodných, spoločenských a technických vied atď. Preto sa dnes oprávnené hovorí o integrácii vedy ako o jednom z určujúcich činiteľov jej ďalšieho rozvoja.

Tieto progresívne procesy nie sú však len dôsledkom imanentného pohybu vedy; koniec koncov sú stimulované rozvojom moderných výrobných síl a rastúcou zložitou celého radu úloh, pred riešením ktorých ľudstvo dnes stojí.

Rastúca zložitost' úloh výstavby rozvinutého socializmu dosiahla stupeň, kedy ich vedecké riešenie je v hraniciach jednotlivých špecializovaných vedných odborov nemysliteľné. Dochádza k tomu, že sa *komplexné výskumy* stávajú nevyhnutnými, že sa objektívne uplatňujú ako hlavná forma rozvoja vedeckého bádania.

Bez komplexného prístupu k sociálnej realite (ale aj spoločensko-prírodnej realite) nie je už dnes možné dostatočne účinne analyzovať priebeh spoločenských (spoločensko-prírodných) procesov a s maximálnou všestrannosťou vystihnúť ich podstatu (štruktúru, vývinové tendencie, zákonitosti), čo je však nevyhnutné, ak má riadiaca činnosť spoločenského subjektu čo najoptimálnejšie pôsobiť na dynamický a proporcionálny rozvoj všetkých oblastí spoločnosti.

Komplexnosť výskumu je preto i dôležitým prostriedkom zvyšovania efektívnosti a kvality výskumu; hlbšie, všestrannejšie teoretické poznanie skúmaného objektu umocňuje závažnosť, dosah tohto poznania na jeho uplatnenie vo výrobnej a ostatnej spoločenskej praxi.

Princíp komplexnosti sa v dôsledku týchto skutočností stáva jedným z hlavných metodologických a organizačných princípov pri tvorbe vedeckých programov v procese ich riešania. V súvislosti s tým sa vynorili dve úlohy, ktoré sú stále aktuálne. Ide, po prvé, o podrobnejšie rozpracovanie *metodológie* komplexných výskumov, ich konceptuálneho i pojmového aparátu, ich logiky atď., pretože tieto výskumy predpokladajú, aby ich výstupy podávali celistvý teoretický obraz skúmaného objektu, *organickú syntézu* rôznych čiastkových modelov objektu, vytvá-

raných jednotlivými, na komplexnom výskume zúčastnenými vednými disciplínami. To je tiež predpoklad k tomu, aby z výsledkov komplexného výskumu vyplynuli pre prax konkrétne odporúčania. Riešenie tejto problematiky nevyhnutne vyžaduje *aktívnu účasť marxisticko-leninskej filozofie* ako svetonázorovej a metodologickej základne integračných procesov vo vede. Dialektickú podstatu vedeckého poznania možno adekvátne vystihnúť a vyjadriť len v pojmoch a kategóriách filozofie. Druhou aktuálnou úlohou je zdokonaľovanie foriem a metód *organizácie* komplexných výskumov. V tejto súvislosti je dôležité mať na zreteli, že integrácia vedeckého poznania neznamena, že hranice medzi vedami sa úplne „rozpušťať“ a že tým aj organizačná štruktúra vedy na princípe odvetvového charakteru je už anachronizmom. Stručne povedané, aj v organizácii komplexných výskumov treba rešpektovať konkrétnu dialektiku integračných a diferenciacných procesov vo vývine súčasnej vedy.

III

Doterajšie dejiny reálneho socializmu už dostatočne potvrdili jeden zo základných záverov marxisticko-leninskej teórie, že socialistický spoločenský systém vzniká a rozvíja sa ako výsledok uvedomelej činnosti robotníckej triedy a ľudových mäs vôbec, vedených marxisticko-leninskou stranou. Potvrdili, že zákonitosťou rozvoja socializmu je rast významu subjektívneho činiteľa, že uvedomelá, aktívna činnosť spoločenského subjektu (stranou ako avantgardou a robotníckou triedou ako vedúcou silou počnúc a jednotlivcom končiac), vychádzajúca z poznania a rešpektovania objektívnych zákonitostí spoločenského vývoja, je hybnou silou, nevyhnutnou stránkou, vnútornou organickou súčasťou celkového historického procesu formovania novej, komunistickej spoločensko-ekonomickej formácie.

Zdôraznili sme už, že v uvedomelej, tvorivej činnosti najširších mäs pracujúcich má socialistická spoločnosť trvalý a nevyčerpatelný zdroj svojho progresívneho rozvoja. Avšak jedna vec sú potenciálne možnosti a zdroje a druhá vec je proces ich premeny na skutočnosť, na hybnú silu pokroku. Tento proces premeny možnosti na skutočnosť je nerozlučne spätý s cieľavedomou ideovovýchovnou a politicko-organizátorskou činnosťou komunistickej strany, socialistického štátu, spoločenských organizácií a inštitúcií.

A čím vyspelejšou sa stáva socialistická spoločnosť, tým nástojčivejšou sa stáva potreba zdokonaľovania spoločenského vedomia, prehľbovania jeho socialistického obsahu, vytvárania predpokladov k tomu, aby všetky jeho štruktúrne zložky (veda, politika, právo, morálka, filozofia i umenie) boli na úrovni požiadaviek, nárokov danej vývojovej etapy socializmu a aktívne vstupovali do všetkých oblastí mnohotvárnej spoločenskej praxe. Tým nástojčivejšou sa súčasne stáva potreba plánovitého usmerňovania, rozvíjania a prehľbovania novej kvality spoločenského

vedomia tried, sociálnych skupín, vrstiev, jednotlivcov, založenej na aktívnom osvojení socialistickej ideológie.

„XV. zjazd KSČ veľmi naliehavo upozornil, že ďalšie budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti bude vyžadovať od každého vysokú uvedomelosť, obetavosť, disciplínu, tvorivý prístup a zmysel pre nové.“ (1, s. 10—11)

Pri posudzovaní miesta a funkcie socialistického uvedomenia nás v procese výstavby rozvinutého socializmu treba zdôrazniť dva závažné momenty:

1. socialistické uvedomenie je významným a *nezastupiteľným* činiteľom procesu prehlbovania harmonickosti, proporcionálnosti rozvoja všetkých stránok socialistickej spoločnosti, formovania rozvinutého socializmu ako jednotného sociálneho organizmu; plní *integrujúcu funkciu* pri utváraní súladu medzi spoločenskými, kolektívnymi a osobnými záujmami, cieľmi a perspektívami, pri formovaní morálno-politickej jednoty spoločnosti, pri zblížovaní socialistických tried a skupín, národov a národností atď.;

2. *nová kvalita* socialistických spoločenských vzťahov (a to nielen politických, morálnych, ale aj ekonomických) a tým aj prednosti a historická prevaha socializmu nad kapitalizmom sa môžu *plne* prejavíť, uplatniť, rozvinúť jedine vtedy, ak sa idey, hodnoty, normy socializmu stanú v masovom meradle pevnou, nerozlučnou, vnútornou súčasťou spoločenského vedomia ľudí, určujúcim východiskom i kritériom ich pracovnej, sociálnej, verejno politickej i ostatnej spoločenskej aktivity. Je nemysliteľné, aby praktická činnosť ľudí v oblasti výroby, vedy, kultúry, politiky atď. mala v prísnom slova zmysle *socialistickú* kvalitu, socialistické zameranie bez toho, aby k tejto činnosti ľudia pristupovali z pozícií socialistickej ideológie. *Socialistické ideové presvedčenie* je kľúčovým komponentom v štruktúre spoločenského vedomia osobnosti socialistického človeka.

Formovanie, rozvíjanie socialistického uvedomenia a výchova socialistického človeka vôbec je dlhodobý, zložitý proces. Kvalitatívne zmeny, ktoré socialistická revolúcia a doterajšia výstavba socializmu uskutočnila v ekonomickej a sociálno-triednej štruktúre a v politickom systéme spoločnosti, tvoria objektívnu základňu pre formovanie socialistického spoločenského vedomia ľudí. Pri analýze tohto procesu však nemožno abstrahovať od konkrétnej dialektiky spoločenského vedomia a spoločenského bytia. Odraz nových podmienok materiálneho života ľudí, nových spoločenských vzťahov v spoločenskom vedomí ľudí nie je ani samočinný, ani priamočiary, ani jednosmerný, ani okamžitý. A navyše neprebíha, obrazne povedané, v ideologickom vákuu, a to ani z historického aspektu (vplyv pozostatkov nemarxistických ideológií, najmä maloburžoáznej a náboženskej ideológie), ani z aktuálneho aspektu (ideologická diverzia kapitalistického sveta). A ďalej, konkrétny životný proces, pracovná, sociálna či iná spoločenská aktivita jednotlivca alebo

kolektívu sa odohráva vždy v konkrétnych a pritom rozmanitých formálnych i neformálnych organizačných štruktúrach. Od ich kvality, spôsobu a úrovne ich fungovania významnou mierou závisí utváranie názorov, záujmov, postojov atď. ľudí a tým aj utváranie ich spoločenského vedomia. Zo všetkých týchto (i niektorých ďalších) skutočností vyplýva, že adekvátny odraz nových objektívnych socialistických podmienok života ľudí v ich spoločenskom vedomí môže vzniknúť len v nerozlučnej spojitosti s *cieľavedomým* procesom *ideologickej a politicko-výchovnej* práce, plánovite uskutočňovanej komunistickou stranou a všetkými zložkami spoločensko-politického systému socializmu.

15. zasadnutie Ústredného výboru KSČ podrobne rozobralo aktuálne úlohy nášho ideologického frontu a zdôvodnilo nevyhnutnosť uplatniť aj v tejto významnej sfére vyššie nároky na kvalitu a efektívnosť, nároky zodpovedajúce výchove ľudí, dospelých i mládeže pre život a prácu v rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Harmonický, proporcionálny rozvoj socialistickej spoločnosti vyžaduje, aby socialistická ideológia ako teoretické vyjadrenie podstatných cieľov a záujmov revolučného robotníckeho hnutia, prostredníctvom ktorého sa dnes uplatňuje a realizuje historická zákonitosť, spoločenský a ľudský pokrok, prenikala *všetkými* oblasťami spoločenského života. Preto aj ideologická práca musí byť *mnohotvárna*, tak ako mnohotvárný je život našej spoločnosti, ako mnohotvárna je spoločenská aktivita ľudí. Nech je však orientovaná na ktorýkoľvek úsek života spoločnosti, jej špecifikum, jej *zmyslom* je utvárať uvedomelý postoj ľudí k riešeniu problémov a plneniu úloh, ktoré danému úseku v celku spoločenského života prislúchajú; konkrétny prínos daného úseku (v objeme a najmä kvalite) je tiež rozhodujúcim kritériom aj pre hodnotenie kvality a efektívnosti ideologickej práce.

Výstavba socializmu, to je tvorivý historický proces, tvorivý v poznávaní a pretváraní spoločenských i prírodných podmienok ľudskej existencie a človeka samého. Preto aj ideologická práca musí sa vyznačovať *tvorivým* charakterom, musí citlivo, kvalifikovane a pohotovo reagovať na nové javy, na nové, objektívne nevyhnutné, progresívne tendencie v sociálno-ekonomickom, politickom i kultúrnom rozvoji socialistickej spoločnosti a jej medzinárodné vzťahy. Zásadný zmysel tejto požiadavky je v tom, že funkciou ideologickej práce nie je len sprostredkovať marxisticko-leninské teoretické poznanie a z tejto pozície objasňovať podstatu rôznych historických a aktuálnych spoločenských javov, udalostí, procesov, ale aj, ba možno povedať najmä, *rozvíjať tvorivé, revolučno-kritické myslenie ľudí* ako nevyhnutný predpoklad ich tvorivej revolučnej praxe, rozširovania a prehlbovania ich aktívnej účasti na tvorbe a realizácii politiky strany, na správe štátu a verejných záležitostí, na ochrane a zveľaďovaní hmotného a duchovného bohatstva socialistickej spoločnosti.

Prítom stále platí leninský odkaz, preverený aj šesťdesiatročnou

históriou našej strany a zakotvený aj v Poučení z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ, že v ideologickej oblasti nemožno v nijakom prípade ustupovať pred buržoáznou ideológiou, že s ňou nemôže byť kompromisu, že ideologická práca strany vždy bola, je a musí byť neoddeliteľnou súčasťou politického boja strany a robotníckej triedy. [3, s. 43—44] Preto aj rozvíjanie tvorivého, revolučno-kritického myslenia ľudí, bez ohľadu na to, či ich činnosť súvisí s rozvojom vedy alebo kultúry, ekonomiky alebo politického života, musí vychádzať z pozícií *komunistickej straníckosti*, organicky zjednocujúcej hľadisko *objektívneho* poznania skutočnosti s *triednym* hľadiskom. To je zásadný predpoklad k tomu, aby aj kritika nedostatkov v živote socialistickej spoločnosti pomáhala uvoľňovať cestu novým, progresívnejším formám riadenia a organizácie spoločenského života a rozvíjať ich *socialistický* obsah.

Mnohostrannú spojitosť utvárania socialistického spoločenského vedomia ľudí s ich reálnym životným procesom, prebiehajúcim v rozličných väzbách človeka a spoločenského systému, ako aj nároky, plynúce z procesu všestranného, harmonického rozvíjania osobnosti socialistického človeka je nevyhnutné v ideologickej práci náležite doceniť. Odtiaľ vyplýva požiadavka *komplexnosti* i požiadavka *diferencovaného* postupu v ideologickej práci, ktorú 15. zasadnutie ÚV KSČ výrazne zdôraznilo. Pochopenie a uplatnenie princípu komplexnosti v celom súhrne jeho stránok tvorí dôležitý predpoklad zvyšovania účinnosti ideologickej a politickovýchovnej práce.

V procesoch revolučných socialistických premien spoločenského systému, do ktorých sa popri robotníckej triede a na jej pozíciách včleňujú čoraz širšie vrstvy ľudových mas, vzniká a rozvíja sa aj nová kvalita ich spoločenského vedomia, odrážajúca stále výraznejšie revolučné, triedne a internacionálne ciele a záujmy robotníckej triedy. Upevňujúce sa socialistické vedomie ľudí stáva sa aktívnou politickou, sociálnou a ekonomickou silou.

Rozhodujúcou imanentnou zložkou tohto procesu je poznávacia, programátorská a politicko-organizátorská činnosť marxisticko-leninskej strany. Jej racionálne a plánovité usmerňovanie jednotlivých spoločenských procesov v rámci celistvého spoločenského pohybu tvorí hlavný článok integrovania rozmanitých spoločenských aktivít na úrovni potrieb a nárokov výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti.

LITERATÚRA

1. Správa Predsedníctva ÚV KSČ, prednesená s. V. Biľakom na zasadnutí ÚV KSČ 25. 3. 1980. Pravda, Bratislava.
2. Z úvodného vystúpenia G. Husáka na 18. zasadnutí ÚV KSČ, Pravda 8. 10. 1980.
3. Svedectvo dokumentov a faktov. Pravda, Bratislava 1975.

ДИАЛЕКТИКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО, НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА В ПРОЦЕССЕ СТРОИТЕЛЬСТВА РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА

Владимир Цирбес

Развитой социализм формируется в качестве целостного, единого общественного организма; мерой развития социализма является не только уровень производительных сил и качественных изменений в содержании производственных, социально-классовых, политических отношений, но также развитие качественных перемен в комплексной системе этих отношений. Только гармоничное, пропорциональное развитие всех областей общественной системы социализма создает возможность оптимального использования возможностей и объективных исторических преимуществ реального социализма. Эта объективная тенденция развития социализма требует комплексного подхода к решению социально-экономических, политических, культурных и идейно-воспитательных проблем общественной жизни.

В период строительства развитого социализма возникает объективная потребность все более тесного и многостороннего соединения развития человека с общим развитием общества. Всестороннее, гармоническое развитие личности стало не только целью социалистического и коммунистического строительства, но одновременно и наиболее динамичным фактором развития производительных сил; творческий труд и общественная активность человека представляют собой исторически новый, главный и динамический источник прогрессивного движения социализма.

Социально-экономическое развитие, научно-техническое развитие а всестороннее развитие человека — это процессы, составляющие диалектическое единство, обуславливающие завершение перехода от экстенсивного к интенсивному типу развития производительных сил и достижение высокой эффективности и высокого качества всего общественного труда и углубление социалистического образа жизни.

Предпосылкой и составной частью формирования развитого социализма является интенсивное и комплексное развитие всех общественных функций науки: познавательной, мировоззренческой и во все большей мере также функции науки как производительной силы и теоретической основы управления общественными процессами.

В процессе формирования развитого социализма как целостного общественного организма играет важную и незаменимую роль постоянное углубление социалистического сознания народных масс; оно выполняет в жизни и развитии социалистического общества важную интегративную функцию, оно является также органической составной частью и активным фактором созревания нового качества социалистических общественных отношений. В этой связи закономерно увеличиваются требования относительно качества и эффективности идеологической и политико-воспитательной деятельности коммунистической партии, социалистического государства и общественных организаций.

DIE DIALEKTIK DER SOZIAL-ÖKONOMISCHEN, WISSENSCHAFTLICH-TECHNISCHEN UND MENSCHLICHEN ENTWICKLUNG IM AUFBAUPROZESS DES ENTWICKELTEN SOZIALISMUS

Vladimír Čirbės

Der entwickelte Sozialismus gestaltet sich als ein festgefügtter, einheitlicher Gesellschaftsorganismus; das Reifemass des Sozialismus ist nicht nur das erreichte Niveau von Produktionskräften und qualitativen Veränderungen im Inhalt der Produktions-, sozial-klassenmässigen und ideologischen Beziehungen, sondern auch die Entwicklung qualitativer Veränderungen im gesamten System dieser Beziehungen. Nur die harmonische, proportionale Entwicklung aller Bereiche des gesellschaftlichen Sys-

tems des Sozialismus ermöglicht die optimale Nutzung potenzieller Möglichkeiten und objektiv-historischer Vorzüge des realen Sozialismus. Diese objektive Tendenz der Entwicklung des Sozialismus erfordert einen komplexen Zugang zur Lösung sozial-ökonomischer, politischer, kultureller und ideenerzieherischer Probleme des gesellschaftlichen Lebens.

In der Etappe des Aufbaus des entwickelten Sozialismus entsteht das objektive Bedürfnis einer immer engeren und vielseitigeren Verbindung der Entwicklung des Menschen mit der Gesamtentwicklung der Gesellschaft. Die allseitige, harmonische Entwicklung der Persönlichkeit wurde nicht zum Ziel des sozialistischen und kommunistischen Aufbaus aber gleichzeitig auch zum dynamischsten Faktor der Entwicklung von Produktionskräften; in der schöpferischen Arbeit und sozialen Aktivität des Menschen besitzt der Sozialismus eine historisch neue, wichtige und dynamische Quelle seiner progressiven Bewegung.

Die sozial-ökonomische, wissenschaftlich-technische sowie die allseitige Entwicklung des Menschen sind Prozesse, die eine dialektische Einheit bilden, die die Vollen- dung des Übergangs vom extensiven zum intensiven Entwicklungstyp der Produktions- kräfte und die Erreichung hoher Effektivität und Qualität der gesamten gesellschaft- lichen Arbeit und die Vertiefung der sozialistischen Lebensweise bedingt.

Die Gestaltung des entwickelten Sozialismus setzt voraus und schliesst ein eine intensive und komplexe Entwicklung aller gesellschaftlichen Funktionen der Wissen- schaft als auch der Weltanschauungsfunktion und immer mehr auch der Funktion der Wissenschaft als Produktionskraft und theoretische Grundlage der Lenkung von gesellschaftlichen Prozessen.

In der Gestaltung des entwickelten Sozialismus als einheitlichen sozialen Orga- nismus spielt die Vertiefung des sozialistischen Bewusstseins der Volksmassen eine bedeutende und unverzichtbare Rolle; sie erfüllt in Leben und Entwicklung der so- zialistischen Gesellschaft eine schwerwiegende, integrierende Funktion und ist un- zertrennlicher Bestandteil und aktiver Faktor der Reifung einer neuen Qualität von sozialistischen gesellschaftlichen Beziehungen. In diesem Zusammenhang wachsen ge- setzmässig auch die Ansprüche auf Qualität und Effektivität der ideologischen und politischerzieherischen Tätigkeit der kommunistischen Partei, des sozialistischen Staa- tes und der gesellschaftlichen Organisationen.